

STEPHEN GREENBLATT

BİYOGRAFI

SHAKESPEARE OLMAK

ÇEVİRİ: CEM ALPAN

STEPHEN GREENBLATT

Shakespeare Olmak

Can Yayınları 1927

Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare, Stephen Greenblatt

© 2004, Stephen Greenblatt

© 2010, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkçe yayın hakları c/o Barror International, Inc., Armonk, New York, U.S.A. ve Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kasım 2010

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Seçkin Selvi

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası

ISBN 978-975-07-1242-5

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 – 252 59 88 – 252 59 89 Fax: 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

STEPHEN GREENBLATT

Shakespeare Olmak

BİYOGRAFİ

İngilizce aslından çeviren
Cem Alpan

STEPHEN GREENBLATT, Harvard Üniversitesi'nde edebiyat profesörüdür. Yeni Tarihselcilik adı verilen edebiyat eleştirisi ekolünün kurucusu ve önde gelen temsilcisidir. Başta İngiltere, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkenin üniversitesinde konuk öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Guggenheim Bursu'nu iki kez kazanmış olan Greenblatt, aynı zamanda da Modern Language Association'ın başkanlığını yürütmektedir. Dokuz kitabın yazarı ya da ikinci yazarı ve *Norton Anthology of English Literature* ve *Norton Shakespeare*'in de aralarında olduğu on adet derleme ve kitabın editörü olan Greenblatt'ın başlıca eserleri: *Representing the English Renaissance*, *Shakespeare* ve *Kültür Birikimi*, *Marvelous Possessions*, *Practicing New Historicism*, *Hamlet in Purgatory* ve *Learning To Curse*.

CEM ALPAN, 1972 yılında İstanbul'da doğdu ve M.Ü.G.S.F'de içmimarlık ve tasarım eğitimi aldı. 2004 yılından bu yana çeşitli yayınevlerinde editörlük ve çevirmenlik yapmakta. *Kara Kutu* ve *Aşk Sürebilir mi?* adlı kitapları Türkçeye kazandırdı.

Yine Josh ve Aaron'a,
şimdi bir de Harry'ye

İçindekiler

Önsöz	13
Teşekkür.....	17
Okura Bir Not.....	19
1 Başlangıç Sahneleri	23
2 Restorasyon Düşü	53
3 Büyük Korku.....	85
4 Cilveleşmek, Evlilik ve Pişmanlık	114
5 Köprüyü Geçmek.....	143
6 Kenar Mahallelerdeki Hayat.....	167
7 Shake-sahnesi.....	190
8 Efendi-Metres	215
9 Darağacında Kahkaha.....	245
10 Ölülerle Konuşmak	277
11 Kralı Büyülemek	311
12 Sıradanlığın Zaferi	344
Bibliyografi Bilgilerine Ait Notlar	377
Çevirmenin Notu	393
Dizin	409

Önsöz

Küçük bir taşra kasabasından genç bir adam –kişisel bir serveti, ailesinin güçlü bağlantıları ya da üniversite eğitimi olmayan bir adam–, 1580'lerin sonlarında Londra'ya taşınır ve dikkati çekecek kadar kısa bir sürede, sadece kendi zamanının değil tüm zamanların en büyük oyun yazarı olur. Oyunları eğitimlisini de cahilini de, kentli görgülüsünü de ilk kez tiyatro görmüş köylüyü de cezbeder. Seyircilerini güldürür ve ağlatır; politikayı şiire dönüştürür; kaba soytarlık ile felsefi incelikleri pervasızca harmanlar. Kralların da dilencilerin de özel hayatına aynı derinlikte nüfuz eder; hiç çaba harcamadan köylü hödüklerin aksanını taklit eder hurafelerle oynasırken, bir an gelir sanılır ki hukuk okumuştur ya da ilahiyat veya antikçağ tarihi. Böylesi büyük bir başarı nasıl açıklanabilir? Shakespeare nasıl Shakespeare olmuştur?

Günümüzde olduğu gibi Shakespeare'in zamanında da tiyatro, hayli sosyal bir sanat formuydu, kuru bir soyutlamalar oyunu değil. Elizabeth ve James zamanında yüzünü halka göstermeyen bir oyun çeşidi vardı; "okuma oyunu"¹ olarak bilinen bu piyesler sahnelenmek için değildi, basılmazdı bile. Tercihen penceresiz, küçük odaların mahremiyetinde sessizce okunmak içindi. Ancak Shakespeare'in oyunları her zaman, kesinlikle halka açık olmuştur: O gün de bugün de, yaşam dolu ve yaşamın içindendirler. Shakespeare sadece amansız bir rekabet ortamındaki eğlence endüstrisi için yazmadı, dönemin sosyal ve politik gerçeklerine sonuna kadar duyarlı piyesler de yazdı. Başka yolu yoktu zaten: Kendisinin de hissedarı olduğu tiyatro kumpanyası borçsuz harçsuz ayakta kalabilmek için ahşap duvarlarla çevrili sahnesine günde en az bin beş yüz, iki bin kadar biletli müşteri çekebilmeliydi ve rakip kumpanyalarla şiddetli bir rekabet vardı. Anahtar, ilgi çekmekteydi, güncel olmakta da değil – hükümet sansürcüleri ve senelerce aynı piyesleri döndürüp durmayı becerebilen repertuvar kumpanyaları göz önüne alındığında, fazla güncel olmak

1. *Closet drama* (Ç.N.).

riski de beraberinde getiriyordu. Shakespeare, seyircilerinin en derinindeki korkuları ve tutkuları irdelemeliydi, hayattayken kazandığı olağanüstü başarı da bunu mükemmel bir şekilde gerçekleştirdiğini gösterir. Hemen hemen tüm rakip oyun yazarları kendilerini doğrudan açlığa giden yolda buldular. Ama Shakespeare tam tersine, elli yaşlarının başında çekildiği memleketinin en güzel evlerinden birini satın alacak kadar para yapmış, kendini yoktan var etmiş bir adamdı.

Öyleyse bu kitap, açıklanması zor ve şaşırtıcı bir başarı öyküsü hakkında: Son bin yılın en önemli yaratıcı edebiyat külliyatını yazan kişinin gerçek yüzünü keşfetmeyi amaçlıyor. Ya da daha çok, bu gerçek kişi iyi belgelenmiş kamusal bir figür olduğu için, yaşadığı hayattan yarattığı edebiyata giden gölgeli patikaların izini sürüyor.

Şiirlerinin ve oyunlarının dışında, Shakespeare'in hayatından günümüze kalan izler çok ama yetersiz. Kayda değer miktarda mülkiyet belgeleri, evlilik kaydı, vaftiz belgeleri; isminin oyuncu olarak yazıldığı listeler, vergi faturaları, önemsiz yasal kâğıtlar, hizmet karşılığı ödenekler ve ilginç bir son vasiyet ve vasiyetnamenin yanı sıra nesiller boyu sürmüş sebatkâr arşiv çalışmalarının ortaya çıkardığı, zamanında ona yapılmış atıflar var ama o engin yaratıcı gücün büyük gizeminin sır perdesini aralayacak belirin ve güçlü herhangi bir ipucu yok.

Bilenlerin üzerinden yüzyıllardır tekrar tekrar geçilip duruluyor. Daha on dokuzuncu yüzyılda epey ayrıntılı ve iyi belgelenmiş biyografiler vardı ve her yeni yıl, bazen güçbela edinilmiş bir iki arşiv bulgusu kırtısı katkılı yeni bir ürünü beraberinde getiriyor. Bunların en iyileri incelense ve eldeki tüm veriler sabırla taransa bile, okurlar yine de oyun yazarının tüm bunları nasıl başardığını tam olarak kavrayamaz. Her şey bir yana, Shakespeare zaman zaman sıkıcı ve yavan biridir sanki ve sanatının içsel kaynakları en az geçmişteki kadar belirsizdir. Mektupları ve günlükleri, güncel anıları ve söyleşileri, sayfalarına açıklamalar yazılmış kitapları, notları ve müsveddeleri kalsaydı ve biyografi yazarları bunları tarayabilseydi bile, yine de bu kaynakları belirleyebilmek güç olurdu. Evrensel çekiciliğe sahip ebedi eserler ile dönemin sıkıcı bürokratik kayıtlarına izlerini bırakmış özel bir yaşam arasında açık bir bağlantı kurmayı sağlayacak o tip bir belge, bugünlere ulaşmadı. Söz konusu külliyat öylesine şaşırtıcı, öylesine parlak ki bir ölümlünün, hele mütevazı bir eğitim görmüş taşra kökenli bir ölümlünün değil de, bir tanrının işi sanki.

“İlginç” bir yaşama dayanmayan bir insani yeteneğe, sınırsız bir hayal gücünün büyüüne başvurmak mümkündür tabii. Akademisyenler, oyunlarından yola çıkarak Shakespeare'in kesinlikle okumuş olduğu kitapları tespit ederek hayal gücünün dönüştürücü gücü üzerine yıllar yılı yararlı çalışmalar yapmışlardır. Bir yazar olarak, nadiren yoktan yaratmıştır; genellikle zaten dolaşımda olan eserlerden malzeme toplar ve üstün yaratıcı enerjisiyle onlara nüfuz ederdi. Yer yer, bu yeniden-yazma işlemi öyle-

sine belirgin ve ayrıntılıdır ki, tüy kalemiyle sayfaları doldururken, ustaca faydalanmakta olduğu kitap, açık bir Şekilde önünde duruyor olmalıdır. Ancak Shakespeare'in sanatıyla yoğun bir Şekilde ilgilenmiŐ hiĉ kimse, oyunlarının ve Şiirlerinin yalnızca okumalarından geldiğine inanamaz. En azından, okuduğu kitaplar kadar bir genĉ adam olarak cebelleŐtiėi temel sorunlar da –Hayatta ne yapayım? Neye inanayım? Kimi seviyorum?– kariyeri boyunca sanatını Őekillendirmede yardımcı olmuştur.

Shakespeare'in sanatının başlıca özelliklerinden biri de, gerĉeklik hissidir. Sesi ĉoktan kesilmiŐ, ĉryp gitmiŐ birĉok yazardan geriye sadece bir sayfa üzerindeki sözcükler kalmıŐken, Shakespeare'in gerĉekliėi, yaŐanmıŐlıėı tüm canlığıyla barındıran o sözcükleri, daha yetenekli bir aktörün seslendirmesine gerek kalmadan hayat bulur. AvlanmıŐ, tir tir titreyen bir tavŐanın “ĉiye bulanmıŐ” olduğunu fark eden ya da lekelenmiş itibarını “kumaŐ boyacısının ellerine” benzeten bir Őairin; karısına cüzdanın “st Türk işi goblenle kaplı olan / masanın ĉekmecesinde” olduğunu söyleyen bir kocanın ya da fakir dostunun, teki Őeftali rengine, sadece iki ĉift ipek ĉorabının olduğunu hatırlayan prensi yazan bu sanatĉı, her Şeyden önce dünyaya akıl almaz bir Şekilde aĉıktır ve o dünyayı oyunlarına aktarmanın yolunu keŐfetmiŐtir. Bunu nasıl bu kadar etkileyici biĉimde başardığını anlamak iĉin sözel sanatkrlığını dikkatle incelemek gerekir – belagat sanatına hkimiyetini, o tekinsiz vantrilokluk kabiliyetini ve dile olan hakiki tutkusunu. Shakespeare'in kim olduğunu anlamak iĉin, ardında bıraktığı sözel izleri, yaşadığı hayatın ve son derece aĉık olduğu o dünyanın iĉerisinde takip etmek önemlidir. Shakespeare'in yaŐamını sanatına dönüŐtürmek iĉin hayal gücünü nasıl kullandığını anlamak iĉinse, kendi hayal gücümüzden faydalanmak Őarttır.

Teşekkür

Shakespeare'in her şeye kendine has bir güzellik bahşetmesinin belirtisi olsa gerek, bu kitabı yazarken borçlandığım birçok kişiye teşekkür etmek bile bana mutluluk veriyor. Harvard Üniversitesi'nde birlikte çalıştığım üstün yetenekli meslektaşlarım ve öğrenciler, benim için bitmek bilmez bir entelektüel hareketlilik ve sorgulama kaynağı oldu. Üniversitenin o efsanevi kaynakları –en başta, ünlü kütüphaneleri ve maharetli personeli– sayesinde de karanlıkta kalmış sorularla bile uğraşma imkânı buldum. Mellon Vakfı, bana zaman denilen o değerli armağanı verdi, Wissenschaftskolleg zu Berlin ise, bu kitabı tamamlamam için mükemmel bir ortam sağladı. Shakespeare'le ilgili düşüncelerimi sınamak için verdikleri fırsatlardan dolayı Shakespeare Association of America'ya, Bath Shakespeare Festivali'ne, New York Üniversitesi'ne, Columbia Üniversitesi'nde düzenlenen Leo Lowenthal Memorial Konferansı'na, Boston College'a, Wellesley College'a, Hendrix College'a, Einstein Forum'a ve çeşitli vesilelerle, Marlboro College ve Marlboro Müzik Festivali'ne şükran borçluyum.

Shakespeare üzerine yazma fikri, Shakespeare'e dair film senaryosu yazmanın daha ilk aşamalarında olan Marc Norman'la yaptığımız bir sohbet esnasında ortaya çıktı. Senaryo, ünlü film *Aşık Shakespeare*'in nüvesini oluşturuyordu, ancak benim kendi projem, karım Ramie Targoff beni zihinsel ve duygusal açıdan cesaretlendirip bana destek olana kadar canlanamadı. En önemli öneri ve destek Jill Kneerim'den geldi ve Homi Bhabha, Jeffrey Knapp, Joseph Koerner, Charles Mee ve Robert Pinsky adlı dostlarımın her biri, vakitlerini, uzmanlıklarını ve bilgilerini, hiçbir zaman karşılığını ödeyemeyeceğim şekilde benimle paylaştılar. Başta Marcella Anderson, Leonard Barkan, Frank Bidart, Robert Brustein, Thomas Laqueur, Adam Phillips, Regula Rapp, Moshe Safdie, James Shapiro, Debora Shuger, merhum Bernard Williams olmak üzere daha başka birçok dostumun yardımından ve önerilerinden faydalandım. Beatrice Kitzinger, Emily Peterson, Kate Pilson, Holger Schott, Gustav Secchi ve Phillip

Schwyzler yorulmak bilmez ve yetenekli asistanlarım oldular. Editörüm Alane Mason, örnek sabrı ve iç görüşüyle, hamileliği süresince müsveddelerim üzerinde çalışmaya devam etti ve adeta mucizevi bir şekilde, doğuracağı gün çalışmalarını sonlandırdı.

En derin ve en haz dolu borcum eve en yakın olanlara: karıma ve oğullarım Josh, Aaron ve Harry'ye. Bir tek en küçüğü, o da henüz bir bızdık olduğundan Shakespeare üzerine yaptığımız bitmek bilmez sohbetlerden nasibini alamayıp fikirlerini bizlerle paylaşamadı. Ancak adaşı babamdan yüz dört yıl sonra dünyaya gelen Harry, ilk bakışta çok uzak olduğumuz o hayatlara, nasıl da nefes kesici bir yakınlıkta olduğumuzu fark etmemi sağladı.

Okura Bir Not

Shakespeare'in kariyerinin henüz erken bir evresi olan 1598 yılı do-laylarında, hakkında neredeyse hiçbir bilgi olmayan Adam Dyrmonth adında bir adam, kopya ettiği konuşmalar ve mektuplar derlemesinin içe-riğinin dökümünü yapma işine soyunur. Besbelli, çok geçmeden hayallere dalmış olmalı, çünkü bir yerden sonra gelişigüzel karalamış. Sayfalara ale-lacele doldurduğu çiziktirmeler arasında, *Aşkın Emeği Boşa Gitti* ve *Lucrece'e Tecavüz* adlı oyunlardan yaptığı özensiz alıntıların yanı sıra "İkinci Rychard" ve "Üçüncü Rychard" kelimeleri var. Her şey bir yana, yazar bozuntusu devamlı "William Shakespeare" kelimelerini yazıp dur-muş. Anlaşılan, o ismi yazmanın nasıl bir şey olduğunu anlamak istemiş. Dyrmonth bu meraka kapılmış belki de ilk kişi olmalı ama tabii ki sonun-cusu değil.

Dyrmonth'un karamalarının gösterdiği gibi, Shakespeare daha kendi zamanında meşhur bir adamdı. Ölümünden sadece birkaç yıl sonra, Ben Jonson onu "Sahnemizin harikası" ve "Şairlerin yıldızı" ilan etmişti. Ancak o zamanlar meşhur edebiyatçıların biyografileri yazılmazdı ve görünen o ki, hiçbir çağdaşı henüz anısı tazeyken, Shakespeare'e ait bilgileri toplama zahmetine katlanmamış. Her şeye rağmen, onun hakkında çağdaşı profesyonel yazarlardan çok daha fazla şey biliyoruz ama bu bilgi, İngiltere'nin on altıncı yüzyılın sonları ve on yedinci yüzyılda kayıt tutan bir toplum olmasının bir neticesidir. Kayıtlara gelince; bunların büyük bir kısmı da, sonrasında şevkli akademisyenler tarafından taranmak üzere bugünlere kalmış. Ancak göreceli olarak bu mebzul miktardaki belgeye rağmen öyle büyük bilgi boşlukları var ki, Shakespeare'e dair herhangi bir biyografi çalışmasının spekülasyonlar üzerinden yapılmasını mecbur kılıyor.

En önemlisi, Shakespeare'in yıllar yılı iki iş arkadaşı ve yakın dostu olmuş John Heminges ve Henry Condell'in, eserlerinin çoğunu (şiiirleri hariç) dikkatle bir araya getirerek, ölümünden yedi yıl sonra, 1623'te oluşturdukları Birinci Folyo'da yer alan oyunları. Otuz altı oyunluk bu

heybetli ciltteki *Julius Caesar*, *Macbeth*, *Antonius ve Kleopatra* ve *Fırtına* gibi eserlerin de aralarında olduğu on sekiz tanesi, daha önce basılmamıştı; Birinci Folyo olmasaydı, sonsuza dek yok olabilirlerdi. Bu nedenle insanlık Heminges ve Condell'e çok şey borçludur. Ancak Shakespeare'in fazlasıyla kolay yazdığını not düşmenin ötesinde –“düşündüklerini öylesine rahatça dile getirirdi ki, sayfalarda mürekkep lekesi olmazdı bile” diye iddia etmişler–, editörler biyografiyi genişletmekle pek ilgilenmemiş. Oyunları türlerine göre düzenlemiş –Komediler, Tarihî Oyunlar ve Tragediler– ama Shakespeare'in hangisini ne zaman yazdığını kaydetmeyi gerekli görmemişler. Yıllar süren dâhiyane araştırmaların ardından, akademisyenler makul bir fikir birliğine ulaşmışlar, ancak herhangi bir biyografi için elzem olan bu zaman dizimi de, kaçınılmaz bir şekilde tartışmalı gibidir.

Hayatındaki birçok ayrıntı da öyle... Stratford Papazı John Bretchgirdle, “Gulielmus filius Johannes Shakspere”nin vaftizini mahalli nüfus kütüğüne 26 Nisan 1594 olarak düşmüş. Her şey sorgulanabileceği halde, yine de bu bilgi kuşku götürmez gibi, ancak daha sonra –o zamanlar doğum ile vaftiz arasında genellikle üç gün aralık bırakıldığı varsayımından yola çıkarak– Shakespeare'in doğum tarihini 23 Nisan olarak belirleyen akademisyenler yeni bir spekülasyon yarattılar.

Potansiyel olarak daha önemli bir başka örnek, okurlara sorunların kapsamına dair bir fikir verecektir. Stratford dil okulunun 1571-1575 seneleri arasındaki başöğretmeni, diplomasını 1568 yılında Oxford'dan almış Simon Hunt idi. Bu durumda onun, Shakespeare'in yedi yaşından on bir yaşına kadar hocası olması gerekir. Ancak Simon Hunt, 1575 Temmuzunda Douai Üniversitesi'ne –Fransa'da bir Katolik üniversitesi– kaydolarak 1578 yılında Cizvit olmuştu. Yani Shakespeare'in ilk hocalarından biri bir Katolik olabilir, ki gençliğindeki tecrübeler örüntüsüyle tutarlı bir bilgi gibidir bu. Ancak Shakespeare'in ille de Stratford dil okuluna gittiğine dair bir kanıt elimizde yok – o döneme ait belgeler bugüne ulaşmamış. Dahası, bir başka Simon Hunt 1598 ya da öncesinde Stratford'da ölmüş, en azından Cizvit olanın değil de, bu ikinci Simon Hunt'ın onun öğretmeni olduğu ihtimali kuvvetli. Shakespeare tabii ki okula gitti –eğitimi başka türlü nasıl alacaktı?– ve üst üste gelen tarihler ile yaşantısının geniş bir dilimini kapsayan örüntüler 1571 ile 1575 arası öğretmenin Katolik Hunt olduğunu mümkün kılıyor. Ancak Shakespeare'in hayatının büyük bir kısmında olduğu gibi, bu ayrıntılarda da kesin bir doğruluk yok.

Shakespeare Olmak

Başlangıç Sahneleri

Shakespeare'in daha ergenlik çağındayken dille kendinden geçtiğini, kelimelerin büyüüne tutkun olduğunu hayal edelim. Erken yazımlarında bu takıntıya dair fazlasıyla kanıt vardır, bu nedenle takıntısının çok erken, hatta annesinin kulağına şu ninni-yi fısıldadığının ilk dakikasında başladığı varsayımı makuldür:

Pelikuş da pelikuş, bir tepeye oturmuş,
Gitmemişse şayet, orada oturur dururmuş.

(Kendine özgü bir kafiyesi olan bu ninni, yıllar sonra *Kral Lear*'ı yazarken kulağında çınlamıştı. "Pillicock oturdu Pillicock tepesine," diye mırıldanır Zavallı Tom [3.4.73].) Sözcüklerin seslerinde başkalarının duymadıklarını duymuş, başkalarının görmediği bağlantılar kurmuştu; kendisine özgü hazlara kapılıp durmuştu.

Elizabeth İngilteresinin uyandırabileceği, fazlasıyla tatmin edebileceği bir aşk ve zevkti bu, zira gösterişli ve şaşaalı belagate değer veren, vaizinin ve politikacısının ölçsüz bir nesir tarzını benimsediği, mütevazı başarıları, makul duyarlıkları olanların bile şiir yazmaya teşvik edildiği bir kültürdü söz konusu olan. *Aşkın Emegi Boşa Gitti* adlı ilk oyunlarından birinde Shakespeare, herhalde seyircilerine anında tanıdık gelen, ilkokul sınıfı parodisi tavrı içindeki Holofernes adlı gülünç bir öğretmen yaratmıştı. Holofernes, elmadan bahsederken şunları eklemeyi edemez: "Yani olgun bir meyve gibi ve o anda tıpkı dalında sallanan bir meyve, bir mücevher gibi iken 'caella', yani gökler, yani hava-i sema ve kainat içinde birden düşüverdi toprağa, yani 'terre' ya da araziye, yani yeryüzüne" (4.2.4-6). O günlerin müfredatında-

ki en önemli ders kitaplarından biri olan ve öğrencilere (tabii ki Latince) “Mektubunuz için teşekkür ederim” kalıbının yüz elli ayrı söyleniş biçimini öğreten Erasmus’un *On Copiousness (Tafsilathlığa Dair)* adlı eserinin kişileştirilmiş komik bir örneğidir o. Shakespeare bu *manik* söz oyunuyla ustaca alay etse de, 129. sonesinde “kösnü” için “Yalancıdır, kalleştir, susar kana ve cana, / Azgındır ve korkusuzdur; haindir, sert ve gaddar” (3 ve 4. dizeler) diye yazdığına, kendi sesi ve dili kullanım biçimi yoluyla ondan ziyadesiyle faydalanır. Bu tutkulu feryadın ardında bir yerlerde, saatlerce çalışıp uzun listeler halinde Latince eşanımları derleyen bir öğrenci gizlidir.

“Herkes,” diye yazar Kraliçe Elizabeth’in hocası Roger Ascham, “çocuklarının Latince okumasını arzu etmelidir.” Kraliçe, Latince konuşurdu –krallıktaki, uluslararası ilişkiler için elzem o kabiliyete sahip birkaç kadından biriydi–, diplomatları, büyükelçileri, ilahiyatçıları, rahipleri, hekimleri ve avukatları da. Ancak o antik dile hâkim olmak, sadece günlük ya da mesleki kullanımı gerektirmiyordu. “Herkes çocuklarının Latince okumasını arzu etmelidir”: Taş ustalarından yün tacirlerine, eldivencilerden zengin çiftçi takımına on altıncı yüzyılda hemen herkes –temel eğitimi olmayıp bırakın Latinceyi, İngilizce bile okuyup yazamayan bu insanlar–, evlatlarının bu mutlak ablatif dile hâkim olmasını istiyordu. Latin demek, kültür, medeniyet, hayatta yükselmek demektir. Ebeveyn ihtirasının dili, sosyal arzunun evrensel geçer akçesiydi o.

Will’in annesi ve babası da, oğullarının düzgün bir klasik eğitim almasını istemişlerdi. John Shakespeare’in kendisi en fazla yarı eğitimli gibidir: Stratford-upon-Avon’da önemli bir resmî görevli olarak, okumasını biliyor olmalıydı, ancak hayatı boyunca bir işaretle imza atmıştır. Resmî belgelere attığı işaretlere bakılırsa, İngiltere’nin en büyük yazarının annesi Mary Shakespeare de ismini yazamıyordu ama az da olsa bir eğitim almış gibidir. Ancak, bunun oğulları için yeterli olmadığına karar vermişlerdi anlaşılır. Çocuk, hiç kuşkusuz “alfabe (yazma) kitabı” –şeffaf boynuzdan ince bir tabakayla kaplı, harflerin ve Latince Rabbin Duası’nın yazılı olduğu ahşap tablet– ve *Sorulu Yanıtlı Din Öğrenimiyle ABC* adlı standart ilkökul metinleriyle başlamıştı. (*Veronalı İki Centilmen*’de âşıklardan biri “Yazma kitabını kaybetmiş çocuk gibi,” diye hayıflanır. [2.1.19-20]) Buraya kadar, ebeveynlerinin sahip olduğu imkânlar nispetinde eğitim görüyordu. Ancak yedi

yaşına gelince, eğitiminin merkezini bütünüyle Latincenin oluşturduğu Stratford özel dil bilgisi okuluna gönderilmişti.

Okul King's New School adıyla anılıyordu, ancak ne yeniydi ne de ismiyle şerefendirildiği, Elizabeth'in kısa ömürlü üvey kardeşi IV. Edward tarafından kurulmuştu. Diğer birçok Elizabeth kurumunda olduğu gibi, bu okul da Katolikliğiyle lekelenmiş kökenini gizlemek için maskelenmişti. On beşinci yüzyılda kasabanın Kutsal Haç Loncası tarafından kurulmuş, bir Katolik papaz üyesi tarafından 1482'de özel okul statüsü kazanmıştı. İyi kötü bugünlere kadar ayakta kalan bina, loca salonunun üstündeki, bir zamanlar üstü kiremit çatıyla örtülü dış merdivenle çıkılan geniş bir salondan ibaretti. Özellikle bir asistan öğretmen küçücük öğrencilere ABC'lerini öğretirken, öğrencilerin çoğunun –yedi yaşından on dört ya da on beş yaşına kadar kırk iki oğlan çocuktan oluşuyorlardı–, yüzleri odanın başköşesindeki geniş sandalyede oturan başöğretmenlerine dönük bir halde, ahşap sıralarına oturdukları düşünülürken, arada bölmeler olmalıydı.

Konumu gereği, verdiği eğitim karşılığında Stratford başöğretmeninin hiçbir öğrenciden para alma yetkisi yoktu. “Ebeveynleri çok fakir ve öğrenci çok istidatsız olmadığı müddetçe” okumanın ve yazmanın temel ilkelerini öğrenmiş her bir erkek öğrenciyi eğitmekle yükümlüydü. Karşılığında, konut ve yıllık 20 pounddan oluşan, Elizabeth dönemi başöğretmenlerin edinebileceği miktarın tepe noktasını teşkil eden bir gelir kazanıyordu. Stratford Kasabası, evlatlarının eğitimi konusunda ciddiydi: Özel dil bilgisi okulunun ardından, az gelirli ailelerin gelecek vaat eden öğrencilerinin üniversiteye gidebilmeleri için özel burslar verilirdi. Tabii ki, evrensel bir özgür eğitim değildi bu. Her yerde olduğu gibi burada da, kızlar gramer okulundan ve üniversite eğitiminden dışlanmışlardı. Çok fakirlerin oğulları da –toplumun büyük bir kesimini oluşturuyorlardı–, çok erken bir yaşta çalışmaları gerektiğinden okula gitmiyorlardı, üstelik, okul ücretli olmadığı halde, bazı harcamalar vardı: Öğrencilerden tüy saplı kalem, bu sapları sivriltecek bıçak, kışları kandil ve –pahalı bir mal olan– kâğıt getirmeleri beklenirdi. Yine de, her ne kadar mütevazı olsa da, geliri olan ailelerin oğulları için merkezini klasiklerin teşkil ettiği sıkı bir eğitim olanaklıydı. Stratford okulunun kayıtları bugünlere ulaşmasa da, Will'in, ailesinin Latince öğrenmesi arzusunun yerine getirerek burada okumuş olması kesin gibidir.

Yazları okul sabahın altısında başladı; kızlarıysa, karanlığın

ve soğuşun izin verdiği ölçüde, sabah yedide. Saat on birde öyle paydosu olur –Will büyük bir ihtimalle üç yüz yarda kadar uzaklıktaki evine koşardı– ve eğitim devam ederek akşam beş buçuk, altıya kadar sürerdi; haftada altı gün, yılda on iki ay. Ders programı, beşeri ilimlere çok az ayrıcalık tanırđı: İngiliz tarihi ya da edebiyatı yoktu; biyoloji, kimya ya da fizik yoktu; ekonomi ve sosyoloji yoktu; sadece üstünkörü bir aritmetik vardı. Hıristiyan inancını anlatan makalelere dair bir eğitim vardı, ancak bunun Latince eğitimden pek bir farkı olmamalı. Söz konusu eğitim hiç de yumuşak değildi: Ezberin, aralıksız alıştırma yapmanın, sonsuz tekrarların, günlük metin çözümlerinin, taklit ve retoriğın varyasyonlarına dair ayrıntılı egzersizlerin hepsi, dayak tehdidiyle sağlama alınmıştı.

Latince öğrenmenin kırbaçlanmaktan ayrı tutulamayacağı herkesçe kabul edilmişti. Zamanın bir eğitim teorisyeni, kaba etlerin Latince öğrenimini hızlandırmak için yaratıldığı yorumunu yapmıştı. İyi hoca, tanımı gereği sert hocaydı; pedagojik itibar, dayak tatbikinin gücüyle edinilirdi. Saygı duyulan, yerleşmiş bir uygulamaydı bu: Geç Ortaçağ'da bir dil bilgisi okulu mezunu, Cambridge'deki yıl sonu sınavının bir parçası olarak pedagojik istidadını itaatsiz, gabi bir oğlanı kırbaçlayarak göstermeliydi. O dönemde Latince öğrenmek, bir günümüz akademisyeninin de işaret ettiği gibi, bir yeniyetme oğlanın erginleşme töreniydi. Sıra dışı zekâsı olan bir öğrenci için bile, yeniyetme erginleşmesi pek hoş bir deneyim olmasa gerek. Bir miktar acı ve sıkıntı damıttığı şüphesiz olsa da, King's New School, Will'in dile olan giderilmez tutkusunu uyandırmış ve beslemişti besbelli.

O uzun okul günlerinin Will'e keyif veren başka bir yönü vardı. Öğretmenlerin hemen hepsi, öğrencilerine Latinceyi aşılamanın en iyi yolunun, başta Terence ve Plautus olmak üzere, onlara antik oyunları okutup sahneletmek olduğu konusunda hemfikirdiler. 1577'de “zar'a, dansa, faydasız oyunlara ya da zamanın boşa harcanmasına neden olan diğer piyeslere dair” adlı tatsız sövgüsünü yayımlayan abus Papaz John Northbrooke bile, uygun bir biçimde elden geçirildiği takdirde, Latince oyunların okullarda sahnelenmesinin kabul edilir olduğunu buyurmuştu. Northbrooke, oyunların İngilizce olarak değil, orijinal dillerinde sahnelenmeleri, öğrencilerin güzel kostümler giymemeleri ve her şeyden önce, “beyhude ve sefiş aşk oyunlarına” yer verilmemesi gerektiğini, hararetle vurgulamıştı. Oxfordlu akademisyen John

Rainolds'un belirttiği gibi, bu oyunların yarattığı büyük tehlike, konunun erkek kahramanı oynayan oğlanın kadın kahramanı oynayan oğlanı öpmesini gerektirmesi ve o öpücüğün iki çocuğu da baştan çıkarabilmesiydi. Zira güzel bir oğlanın öpücüğü "o malum örümceğin" öpücüğü gibiydi: "Ağızlarıyla adama dokundular mı, onları, muhteşem bir acı vererek delirtirlerdi."

Ancak Terence ve Plautus'u ıslah etmek, sansürlemek neredeyse imkânsızdı: Çünkü dik kafalı çocuklar ve yılışık hizmetçiler, parazitler, düzenbazlar, orospular ve alık babalıklar, seks ve para peşinde hummalı koşturmalar çıkarıldı mı, geriye hemen hemen hiçbir şey kalmaz. Bu yüzden, ders programının içerisine, bir çeşit sık sık yinelenen teatral günah, eğitim sisteminin baskıcı ağırlığından komik bir özgürleşme yöntemi yerleşmişti. Bu özgürleşmeye tamamen ortak olabilmek için, bir öğrencinin tek ihtiyacı aşırı duygusal bir teatral yeteneğe ve yeteri kadar Latinceye sahip olmaktı. On ya da on beş yaşlarından itibaren, belki de daha önceleri, Will hiç şüphesiz bu iki özelliğe de sahipti.

Will'in okul yıllarında, Stratford hocalarının öğrencilere ne sıklıkta oyun sahnelettiklerini ya da hangi oyunları seçtiklerini gösteren bugüne kalmış herhangi bir belge yok. Belki de, Will'in okulu bitirdiği ya da daha önceki yıllarda bir gün, hocalardan biri –Oxford eğitilmiş Thomas Jerkins– oğlanların Plautus'un aynı yumurta ikizlerine dair coşkulu farsı *The Two Menaechmuses*'i sahnelemelerine karar vermiştir. Hatta bu vesileyle, öğrencilerinden birinin yazar ve oyuncu olarak yaşına göre fazlasıyla yetenekli olduğunu keşfedip William Shakespeare'e başrolü vermiş olabilir. Sonraki yaşantısına bakılırsa, karakterlerin yükselen kargaşayı çözecek açıklamaları ve karşılaşmaları sürekli kaçırdığı, mantık ile baş döndürücü karmaşıklığın bileşimi bu oyunu Shakespeare özellikle sevmiştir. Londra'da genç bir oyun yazarı olarak, bir komedi oyununa rol dağılımı yaparken, tam anlamıyla *The Two Menaechmuses*'i (*İki Menaechmus*) aldı ve ikinci bir ikiz çift ekleyip kargaşayı ikiye katlayarak *Yanlılıklar Komedyası*'nı yazdı. Oyun tam bir başarıydı: Londra'daki hukuk okullarından birinde sahnelendiğinde, öğrenciler koltuk bulabilmek için arbede koparmıştı. Ancak King's New School'daki yetenekli öğrenci için, gelecekteki bu başarısı oyundaki tuhafıklar kadar inanılmaz olacaktı.

Plautus'un açılış sahnesinde, Epidamnumlu Menaechmus karısıyla tartışıp sevgilisi, kibar fahişe Erotium'u ziyarete gider

(Will'in sınıfında, erkeklerin olduğu gibi kadınların rolleri de oğlanlar tarafından oynanmıştır). Kapı, Menaechmus daha çalmadan açılır ve Erotium, onu büyüleyerek karşısına çıkar: "*Eapse eccam exit!*" ("Bak şu işe, kendi geliverdi!") Ve bu kendinden geçme anında –"güneş sönükleşti" buyurur, "o güzel bedeninden yayılan ışıkla"–, Erotium onu karşılar: "*Anime mi, Menaechme, salve!*" (Sevgili Menaechmus, hoş geldin!")

Northbrooke ve Rainolds gibi kaygılı ahlakçıların en korktukları ve nefret ettikleri andır bu: örümcek oğlanın¹ öpücüğü. "Güzel oğlanlar öpüşerek," diye yazar Rainolds, "sokuyor ve gizlice bir çeşit zehir, şehvet zehri akıtıyorlar." Bu histeriye gülüp geçmek kolaydır ama belki de o kadar saçma bir kaygı değildir söz konusu olan – tiyatro gösterisiyle cinsel uyarılmanın birbiri içine geçtiği bu gibi vesilelerde ergen Shakespeare'in şiddetli bir heyecan duymuş olması muhtemeldir.

Will okuldaki gösterilerden çok önce, oyunculuga karşı güçlü bir tutkusu olduğunu keşfetmiş olabilir. 1569 senesinde, Will beş yaşındayken, babası, Stratford-upon-Avon sulh yargıci –yani belediye başkanı– olarak, turneleri sırasında kasabaya uğrayan Queen's Men (Kraliçe'nin Oyuncuları) ve Earl of Worcester's Men (Worcester Kontu'nun Oyuncuları) adlı profesyonel oyuncularından oluşan iki tiyatro kumpanyasına, ödemelerinin yapılmasını emretmiş. Bu gezici kumpanyaların görüntüsü o kadar da etkileyici değildi: Bir gözlemcinin iğneleyici üslubuyla, "nasırlı tabanları üzerinde, peynir ve tereyağı için köyden köye gezinmeye mahkûm", kostüm ve donatı arabalarını çeken altı ile bir düzine arası "başiboştan" oluyorlardı. Aslında oyuncuların her zamanki kazançları az da olsa makul sayılırdı –talihleri varsa nakit olarak bir ya da iki pound– ancak kokusunu aldıkları bedava peynir ve tereyağından burunlarını çevirmeye yetecek kadar değildi. Yine de çoğu oğlan çocuğu için tarif edilmez bir heyecan kaynağıydılar.

Taşra kasabalarına varışları, genellikle hep aynı görüntüleri izlerlerdi. Trompet sesleri ve davul vuruşları eşliğinde, renkli üniformaları, al harmaniyeleri ve kadifeden kızıl şapkalılarıyla oyuncular, çalım atarak sokaklarda dolanırlardı. Sonra belediye başkanının mekânına gider ve ona, bir serseri tayfası olmadıklarını,

1. Örümcek, insanları baştan çıkarak kötü yola düşüren kötücül insanlara verilen lakaptı. (Ç.N.)

STEPHEN GREENBLATT

SHAKESPEARE OLMAK

“Shakespeare hakkında çağdaşı Ben Johnson’dan da, sevgilisi esmer hanımefendiden de fazla bilgisi olan” Stephen Greenblatt’ın canlı, akıcı bir üslupla ve kapsamlı ayrıntularla yazdığı büyüleyici biyografi, yazarların en büyüğü kabul edilen Shakespeare hakkındaki en köklü incelemeler arasında yer alıyor.

Greenblatt, Elizabeth Dönemi’nin çarpıcı olaylar ve debdebeli törenlerle, zülüm ve tehlikelerle dolu, renkli, zengin ortamında yetişen duyarlı, yetenekli, ama parası, nüfuzlu tanıdıkları, üniversite eğitimi olmayan taşralı bir delikanlının, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük oyun yazarına dönüşme sürecinin her anını görmemizi, duymamızı, hissetmemizi sağlıyor; oyunların üstünde pek durulmamış unsurlarıyla, tarihteki üstünde pek durulmamış olayları bir araya getirerek Shakespeare’in yaşamıyla yapıtları arasında ilginç bağlantılar kuruyor. Böylece yaşamöyküsünün yanı sıra, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*, *Romeo ve Juliet*, *Hamlet*, *Macbeth* ve daha pek çok ünlü oyunun, Shakespeare’in yaşamıyla ilgili ayrıntılarını algılıyor ve bu yapıtların olağanüstü derinliğini ve insancılığını daha iyi kavrayabiliyoruz.

Shakespeare Olmak, *The New York Times*, *Washington Post*, *San Francisco Chronicle*, *Christian Science Monitor*, *Chicago Tribune*, *Pittsburgh Post-Gazette* gazeteleri ve *Time* dergisi tarafından “Yılın kitabı” seçildi.

ISBN 978-975-07-1242-5

9 789750 712425